

**KONGL. MAJ:TS**  
**BEFALLNINGSHAFVANDES**

UTI

*Gottlands Län*

TILL

**KONGL. MAJ:T**

*I UNDERDÄNIGHET AFGIFNE*

**FEMÅRS-BERÄTTELSE,**

för Åren 1828, 1829, 1830, 1831 och 1832.



---

**STOCKHOLM,**  
**ECKSTEINSKA BOKTRYCKERIET.**

**1833.**

## INLEDNING TILL

### **Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.**

**Täckningsår: 1817/1821-1851/55.**

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

#### **Efterföljare:**

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Gotlands Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifne Femårs-berättelse, för Åren 1828, 1829, 1830, 1831 och 1832.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB).

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

**KONGL. MAJ:TS**  
**BEFALLNINGSHAFVANDES**

UTI

*Gottlands Län*

TILL

**KONGL. MAJ:T**

*I UNDERDÄNIGHET AFGIFNE*

**FEMÅRS-BERÄTTELSE,**

för Åren 1828, 1829, 1830, 1831 och 1832.



---

**STOCKHOLM,**  
**ECKSTEINSKA BOKTRYCKERIET.**

**1833.**



## INNEHÅLL

### Underdånig berättelse

	Sid.
1:o Länets Allmänna beskaffenhet.....	3.
2:o Innevånare.....	5.
3:o Näringar.....	8.
Jordbruket.....	8.
Skogar.....	12.
Bergsrörelse.....	13.
Fabriker, Bruk och öfrige Näringar.....	14.
Binäringar.....	15.
Handeln.....	18.
4:o Politisk Författning.....	20.
Kammarverk.....	20.
Statsbidrag.....	24.
Politi.....	26.
5:o Wisby, Länets enda stad.....	32.

### Tabellbilaga

Tabell till Gottlands Läns Femårs-Berättelse för År 1833, för  
Landet

Statistisk Tabell öfver Wisby Stad, hörande till 1833 Års  
Femårs-Berättelse för Gottlands Län



Ön Gottland, med Fårön, belägne nära i midten af Östersjön emellan 56°, 54', 40" och 57°, 59', 50"; Latitud samt emellan 36°, 16', 30" och 37°, 33', 30" Longitud, utgöra omkring 24 Quadratomil. Gottska Sandön, belägen 5¼ Geografiska- eller Sjö-mil Norr om Fårön, tillhör äfven Gottlands Län.

Afstånden från Gottland till omgifvande fasta land, beräknade i vanliga Sjö-mil efter 15 på graden, äro som följer:

Emellan Klintehamn och Böda på Öland . . . . .	9 ½
Emellan Cronvall och stora Carlsö 7 mil. och derifrån till Engern på Öland 6 ½ inalles . . . . .	7 ¾
Emellan Halls Huk vid Kapellshamn och Landsorts fyr . . . . .	14—
Emellan Östergarnsholm och Vindan i Curland . . . . .	20—
Emellan S <sup>a</sup> holme och närmaſte strand af Curland vid Bakhofven . .	18 ¾
Emellas Hoburgen och Reserhoofst Norr om Danzig . . . . .	31 ¾

Gottland, som åtnjuter ett tempererat Clemat, är dock underkastadt det aldeles egna förhållande att under stränga Vintrar med lugn, på en tid af ända till fem månader, kunna vara afskiljdt från all communication med den öfriga världen; en följd af Öns aflägsenhet ifrån fasta Landen och den under sådana vintrar blifvande myckna drif-is, som nästan uppfyller Östersjön.

Utom hvad Historie-Skrifvare anföra, såsom inträffadt i en långt aflägsen forntid, är det utan exempel att isen så sammanfrusit att, någon på den kunnat färdas här emellan och fasta Landet.

Enlig Geologernas mening består Gottlands grund af Sandstensberg, öfverdragne med en kalkstensmassa af olika höjd, hvilken är på de flesta ställen betäckt af djupare eller grundare jord af omväxlande beskaffenhet, men i allmänhet kalkblandad; endast på sydligaste delen af Ön kommer Sandstenen i dagen.

Öns stränder, synnerligast på Westra sidan, äro i allmänhet höga; i de bugter Stränderna bilda med utanförvarande grund, äro goda hamnar

för mindre fartyg; största delen på Östra sidan af Ön, der äfven 2:ne goda hamnar för större fartyg finnas, nemligen Slitö och Fårosund. Landet är i allmänhet slackt, största Landthöjden följer i Norra delen nära Vestra kusten, men drager sig mera midt i Landet i mellersta och Södra delen af Ön, mindre åsar finnas äfven, hvilka i förening med fördjupningar i marken åstadkomma en mängd träsk och myror, flere af betydlig vidd. Afskiljda kalkstensberg finnas ock på några ställen, ehuru icke af betydlig höjd; de märkligaste deribland äro: Thorsborgens och Grogarnsbergen på Östra sidan, Hoburgen på Öns Sydliga udde, samt Klinteberget nära hamnen af samma namn, och några Kullar Linde Sockn i midten af Landets södra del. Jordmånen består närmast stränderna, mest af Kalkstensklapper och Sand, endast på få ställen af lera; i medlersta delen af Ön finnas deremot djup lera och mylla. — Vattn dragen bestå endast af ofvannämnde Träsk och Myror, upplagande en vidd af omkring 50,000 tunnland; de derifrån till hafvet löpande bäckar och åar uttorka nästan allesamman under sommaren, likasom myrorne då blifva så torra, att fodret å dem kan afbergas. Ler- och myll-jorden är ganska bördig, äfven kalkstens-klappern under år med ymnig nederbörd; under torra somrar lider vexligheten på Gottland genom jordens starka uppblandning af kalk, som insuger och länge bibehåller värmen, mera än i andra provinser, som icke hafva kalkgrund; man är därför här nödsakad, för att skaffa skugga åt gräsvexten, att låta ängarna vara bevesta med skog. — I sydligaste delen af ön, är förhållandet annorlunda; ehuru jordlagret der är ganska tunnt, emedan det ligger på Sandstenshäll som bibehåller mera kyla och fuktighet. — Flere arter af marmor och mergel-skiffer förekomma, äfvensom i nyssomförmälta trakt, sandsten finnes till öfverflöd, tjenlig till slipstenar, m. m. Ingen malm-art är hittills upptäckt och med afseende å bergens natur, troligen ej eller till finnandes. Skog är ännu i tämlig myckenhet, utom i Södra delen af Ön. Stora trakter gifvas, som endast för skogsvext äro tjenlige, emedan jordlagret är allt för tunnt på kalkhällen, för att gifva vextlighet åt annat. Landet är i det hela ett slätt land, som egenteligen endast är couperadt af träsk, myror och skog.

Gottiska Sand-ön utgör omkring  $\frac{1}{2}$  qvadratmil med 6000 tunnland skog och nära 400 tunnland i åker, äng och beteshagar. — Flygsanden har längs



stränderna formerat mindre kullar och äfven på en del ställen inträngt i skogen, utom hvilken senare Ön snart skulle förvandlas uti en sandhed.

Sedan förra Fem-års-berättelsen har ingen betydligare aftappning af myror ägt rum, men af de aftappade har odlingen fortgått. Det började stora företaget, aftappningen af Helena eller Roma myr; har likväl under de sednara åren af bristande tillgång på medel icke blifvit fortsatt.

Smärre odlingar af skog, hagmark oeb äng till åker hafva öfver allt skett, men åt ängs kulturen och dess bringande i lämpligt förhållande till åkervidden lemna Allmogen föga uppmärksamhet.

### Innevånare.

Enligt sista Femårs-Berättelsen och 1827 år: Mantals-skrifning utgjorde antalet af länets innevånare sistnämnde år: Man-kön. . . . . 18,322  
 Qvin-kön. 20,206  
 till sammans 38,528

Nu upgår folkmängden enligt 1832 års Mantals-skrifning till 38,767 personer, hvaraf i Wisby finnas . . . . . 3,967  
 i Norra fögderiet . . . . . 15,964  
 i Södra fögderiet . . . . . 18,836  
 38,767

Af denna Länets folkmängd äro: 18,464 Mankön och 20,303 Qvin-kön;  
 Mantals-skrifne Man-kön . . . . . 10,326  
 Mantals-skrifne Qvin-kön . . . . . 11,674  
 Mantals-frie af Man-kön . . . . . 1,530  
 Mantals-frie af Qvinn-kön . . . . . 2,421  
 Minderårige af Man-kön . . . . . 6,608  
 Minderårige af Qvinn-kön . . . . . 6,208

Efter Stiftets upprättande Qvinqvännii-Tabell för år 1830 utgjorde hela Folkmängden 38,954 personer.

Folkmängden har under de sednare fem åren ökat sig med 239 personer. Någon, ehuru icke betydlig, minskning, i Länets folkmängd inträffade under missvext-åren 1828 och 1829 genom utflyttningar, som dock af förestående synes hafva blifvit mera än ersatt. Ifrån och med 1830, då

ymnig skörd erhöles och Sädespriserna voro höga, har Provinsen åtnjutit god årvext och bör folkökningen tillskrifvas den samma i förening med den fred och lugn riket åtnjutit, ty inga nya eller särdeles utvidgade näringar hafva hvarken i Staden eller på Landet uppkommit. — Landtmannen var under omnämde å:ne missvextår uti stort betryck, till betydlig del ökad genom en högst ringa fiskfångst, hvartill ytterligare kom, i följd af 1829 års långvariga vinter, under hvilken communicationen med fasta landet var hämmad ända till nära medlet af Maj månad, den största penningebrist, som i mannaminne kunde erinras funnits på landet; allmenhetens penningetillgångar hade blifvit uttömde af förra årets missvext. Skogs-efecter betalades icke till hälften af deras vanliga pris, och allmogen utarmade hvarandra genom lagsökningar för de minsta penninge-summor. Dessa år anhängiga skuldfordrings-mål på Lands-Cancelliet uppgingo till nära fyra gånger det belopp som vanligen inträffat. Redan år 1827 hade kornskörden slagit felt, men den åtgärd som af min företrädare vidtogs att till påföljande vår, införskrifva det erforderliga quantum af tvåradigt utsädes-korn från Skåne hvilket af allmogen på utlysta dagar directe hämtades från fartygen, tillskyndade allmogen fördelen af ett lindrigt pris nemligen 5 R:dr B:co per tunna. Framlidne Landshöfdingen af Klinteberg hade på anmodan besörjt akkordet härom med handlande i Skåne.

Lagsökningarnes antal under dessa Fem År har varit;

1828 . . . .	4398
—29 . . . .	4476
—30 . . . .	2405
—31 . . . .	1224
—32 . . . .	1163

Beträffade folkets bildning och sedlighet får anföras, att allmogen i allmänheten har större hyfsning i uppförandet och mera belevfvenhet än i de flesta andra provinser; slagsmål bland dem äro sällsynta, och ehuru här väl finnas de, som stundom öfverlasta sig med starka drycker, sker det icke allmänneligen uti samqväm.

Sanningen, enligt måste jag dock med ledsnad anföras, att under innevarande år, då bränvinet till lågt pris försäljes, vida flere druckne personer anträffats på vägar och vid samlingsställen än under sist förlidne åren. Fol-

ket är ganska ömtåligt för förolämpningar i gester och ord, och rättegångar derom uppstå ofta. Lagens värde hyllas af alla, men ock äro många benägna för rättegångar. Gottlänningen älskar vällesnad och en viss bekvämlighet.

Allmännare än annorstädes bruka föräldrarne bland allmogen innan åldern deraf gör behof, att till sina barn upplåta husbondeväldet öfver fastigheten och oftast äfven ägande rätten dertill mot visst betingad lefnadsunderhåll i natura persedlar, som här hallas levision, och det, oakadt erfarenheten visar att täta missämjor och olyckliga tilldragelser derigenom uppstå.

På få orter torde tjenstehjonens kost vara bättre.

Oaktadt den afförda böjelse för vällesnad och bekvämlighet är folket i allmänhet oförskräckt i faror, och härdgt i köld och oväder på sjön.

Fårskinnspelsar, så allmänna i rikets öfriga provinser, brukas här icke. Gottlänningar har i allmänhet mycken lätthet att fatta, och dess mekaniska fintlighet visar sig synnerligast vid inrättningar som lätta arbeten.

Välmågan hos allmogen, som betydligt hade sjunkit under förutnämnde missvestår, så att år 1829 om vintern gårdsdelar då såldes för nära lika tiotal i Riksdaler, som de nu gälla i hundra-tal, har åter betydligt stigit, och lux i klädederägten synnerligen bland qvinnfolken; såsom sidenkläder m. m. har åter blifvit synligt.

Redan efter 1830 års goda skörd, märktes föga spår efter det föregående allmänna betrycket, under hvilket likväl många, men till största delen mindre omtänktamma Landt hushållare, hade gått under. — Förinnan af bördesrättigheten, har vid detta tillfälle visat sig, i det att flera hemmansdelar genom densamma blifvit af barnen till de föräldrar som fastigheterna försåldt, återlöste.

En så oförmodadt hastigt återvunnen välmåga bland allmogen hade 2:ne års goda och välbetalte skördar icke förmått åstadkomma, om densamma under missveståren haft tillfälle att belasta sig med skulld genom borgad säd i stället för att såsom den här gjordt, tillgripa den gamla och osvikeliga hushållningsläran att vid knappa tillgångar med omtanka och yttersta sparsamhet med dem förfara.

### 3:o Näringar.

Jordbruket är i allmänhet inrättadt i tre-skifte, dock på en del gårdar och vid staden för potatoes-odlingen i fyr-skifte. Höstsäden utgör den vida betydligare delen och består mest af råg, samt något hvete; vår-seden åter mest af korn och någon bland-säd, litet ärter och linser, men icke allmänligt hafra; potatoes odlas deremot ganska betydligt. — Kornsädet hade blifvit mycket minskadt och rågsädet ökad i följd af den starkare missvext å förstnämnde sädesslag, som under de förutnämnde svåra och torra åren inträffade, emedan rågen derunder slog minst felt, men kornsädet börjar nu åter att tilltaga. — På sämre jordmån nyttjas allmänneligen tvesäde, hvilket ock alltid brukas på de af kalkstensklapper, bestående strand-åkrarne, der endast råg trifves och blifver af en ypperlig beskaffenhet samt fri från ogräs.

Till gödning på dessa strand-åkrar begagnas sjötång med mycken fördel då vid stränderne derpå är tillgång.

I afseende på sädens ansning klaga köpare icke utan skäl att dervid hafves för ringa omsorg till dess befriande från svingel, tranärtor, åkerlök och annat ogräs. Ehuru kastmaskiner de sednare åren börjat af allmogen begagnas, är dock ännu icke deras bruk så allmänt, att det hunnit visa särdeles inflytande på sädens renhet. — Väl rengjord Gottlands-råg och korn äro till vigt och öfrig beskaffenhet fullt jemngoda med de bästa i andra provinser.

Utom vid Wisby Stad som äger betydlig jord och hvarest idkas ett stort och väl vårdadt jordbruk, samt af en mindre del jordbrukare på landet, är i allmänhet ingen särdeles ansträngning gjord till gödningsämnenas förökande.

Sedan bränvinsbränning af potatoes blifvit allmänt känd på landet, har odlingen af denna rofväxt äfven under desse Fem åren betydligt tilltagit; synnerligen under de år då det var brist på råg, användes potatoes af allmogen flerstädes med framgång till blandning vid bröd-bakning äfvensom potatoes tillsattes vid bryggning af dricka, hvilket sednare användningssätt fortfar ännu med mycken fördel, särdeles vintertiden, då drickat icke är blottställdt för att surna.

Brän-

Brännvinstillverkningen inom provinsen fortsfar att vara betydlig och exporteras deraf årligen betydliga quantiteter, förnämligast på Stockholm.

Odlingen af Lin och Hampa är ganska inskränkt och på långt när icke svarande emot länets behof. De ofta nog inträffande strandningarne af fartyg, lastade med desse artiklar, hvilka till lindriga priser på auktioner blifva försålde, torde i sin mån hafva bidragit till att minska hågen för denna odling.

Humlan, som här vexer, är af utmärkt god beskaffenhet och torde, då årsvexten deraf är ymnig, afkastningen vara tillräcklig för landets behof; odlingen deraf synes vara något i tilltagande.

Plantering af fruktträn och odling af trädgårdsvexter märkes icke hafva under de sednare åren gått betydligt i fortskridande; dock är att anmärka, att få hemmansdelar och bebyggda lägenheter finnas, som icke äga en trädgårdstappa med några fruktträd; med sköna blommor och andra praktvexter är hvarje täppa prydd. Senap odlas tillräckligt för behofvet och torde vara den bästa, som i Sverige vexer. I Wisby, äfvensom på några ställen på landet, finnas valnöt-trän, som under varma somrar gifva ymnig frukt, deraf en del afsättes på Stockholm.

Mullbärs-trän finnas äfven i Wisby och bära ymnigt, men bären mogna endast i varma och torra somrar, emedan de af mycket regn mögla på träden.

Af en Borgare i Wisby idkas, fast i liten scala, Silkes-produktion, hvarvid löfven af det här vexande svarta Mullbärsträdet begagnas.

Spannmåls-produktionen, då missvext icke inträffar, lemnar årligen betydligt öfverskott, så att i medeltal, kan utskeppningen räknas till 12 å 15,000 tunnor.

År 1831 uppgick den till 32,000 tunnor.

Sädesodlingen fortgår i tilltagande.

De flesta nyodlingar bestå dock af hagmark, som upptages till åker; någon viss trakt af Ön kan icke särskildt utmärkas framför andra i odlingsföretag — Under de sist förflutna fem åren hafva inga nya åkerbruks-redskap i någon allmännare mån blifvit införde, men åtskilliga af här begagnade äro egne för denna provins och särdeles väl afpassade för härvarande lokal;

*Landsh. 5-årsberättelse för Gottlands Län.*

Bland dem är att märka; lian, eller som den här kallas, sigden, som är nästan rak, omkring fem  $\frac{1}{2}$  kvarter lång, och mellan tre och fyra tum bred; den är fästad i en sådan ställning vid ett långt skaft, att lian följer tätt vid marken, hvarigenom vid slåttern intet går förloradt af den på de flesta ställen korta men kraftiga gräsväxten. Skördemannen går under arbetet alldeles rak. Utom fördelen af breda slag, vinnas äfven med dessa lior en här högst behöflig lätthet vid höslåttern mellan träen och buskar; säden aftages äfven med samma lior, hvarvid dock, när den är väl mogen, mycken kornspillning uppkommer.

På räfsan har kammen en lutande ställning inåt, hvarigenom noggrant kan uppfångas hvarje stråd.

Bland Mekaniska inrättningar till besparande af arbetskraft, äro förnämligast de här så allmänna tröskverken, att få fjerdedels hemman äro dem förutan; flera skicklige tröskverks-byggare finnas bland allmogen, och afresa ofta till andra provinser att der bygga tröskverk; äfven från Tyskland hafva beställningar af tröskverk här blifvit gjorda.

Boskaps-skötsel är icke högt uppdrifven, härflytande förnämligast deraf att, ehuru sädesproduktionen är i tilltagande, så fortgår likväl icke ängsodlingen i motsvarande förhållande. — Jordmånen, såsom redan är nämnt, är på de flesta ställen icke eller för vanlig gräsvext särdeles gynsam.

Några större jordbrukare hafva dock med tämlig framgång, på djupare jord, fortsatt och ökat odlingen af fodervexter, men hittills har det icke i betydlig mån verkat till efterföljd bland allmogen.

Ökad fodertillgång bör dock kunna vinnas i stor scala, genom aftappning af flere dertill tjenliga myror; men kostnaden är dervid för betydlig för enskilda, och allmänheten tyckes önska en längre erfarenhet, än som hittills vunnits, af de odlingsföretag i denna väg, som här blifvit utförde, innan den med begärlighet ingår i föreningar derom; hos många bland Allmogen hörer man den fruktan bysas, att myrornas aftappning skulle förorsaka vattubrist.

Få hemman hafva större antal hornboskap än hvad det oundgängliga behovet deraf fordrar. För omkring 50 år tillbaka begagnades af Allmogen ensamt hästar till åkerskötsel; Smälänningar hafva här infört bruket af oxar, hvilka nu öfverallt, jemte hästarna, i landtbruket användas.

Boskaps-racen är icke särdeles stor eller af särdeles god beskaffenhet, utom hos några större jordbrukare. Årligen införas lefvande kreatur, dock mest till slägt, från Öland och Småland, äfvensom viktualier i icke obetydlig qvantitet årligen införskrifvas.

Betesmarkerne äro af god beskaffenhet, men under torra somrar, magra för de större kreaturen. Stallfodring hela året om brukas af ingen, tvärtom ser man redan i början af Maj mängden bland allmogen utdrifva kreaturen på bete. Någon allmän häg till kreaturs-racernes förbättrande märkes icke, ej eller finnas några allmänna anstalter dertill, ehuru några få landbrukare förskaffat sig kreatur af bättre slag. Hästarne äro härdige, men särdeles i Södra delen af Ön, små och svaga. Den ringa fodertillgången derstädes är förmodligen orsaken dertill, äfvensom att bonden, ehuru god tillgång på säd han än kan äga, aldrig består hafra åt sina hästar. Täflan bland Allmogen, såsom i andra orter, i att hafva vackra hästar förmärkes föga. Hägen för det allmänt idkade, men ofta föga lönande fisket, gör båten lika kär som åkdonet oah föranleder troligen till mindre kärlek för hästen. De förut på Roma kungsgård underhållna hingstar hafva dock bidragit att till flera enskilda sprida bättre race; föröfrigt inkomma nästan årligen från Öland hästar af god beskaffenhet och från Meklenburg samt andra tyska orter, vagnhästar åt förmögnare personer. I några få socknar på landet finnas ännu såkallade Skogshästar, hvilka hela året igenom gå ute och vanligen endast vid stark köld infinna sig vid gårdarna; de fasttagas ej förr än de skola säljas eller tämjas.

Dessa hästar äro små, men ganska härdiga. Emedlertid som inhägnandet af utmarken fortgår i tilltagande, så blir Skogshästarnes antal mer och mer inskränkt. Gottländska Får-racen är af ypperlig beskaffenhet till slägt, synnerligast de får, hvilka hela året igenom söka sin föda ute; man påstår att köttet deraf erhåller någon smak af vildt. Endast vid ytterligt sträng köld och djup snö uppsöka dessa får de foderhus, som på betesmarkerne för dem äro beredde; men ullen å sådana får är grof och ojemn och således icke tjenlig för klädesfabrikerne. Dessa får äro äfven, utom på Carls-öarne, ganska små. Detta sätt att föda fåren gäller dock endast för de södra socknarne på Ön och Fårön, i den öfriga delen af landet är fårslaget af vanlig storlek med grof ull af temmelig jemn beskaffenhet.

På Roma kungsgård finnes ett Schäferi af såkallad Spansk-race, och på Wisborgs Kungs-Ladugård är ett Schäferi, i sitt ursprung af en Strelitzerstam. Men då denna 1782, eller året efter Schäferiets inrättning utgick af sjukdom, försågs ladugården med Spanska får ifrån Steffö Herregård i Calmarelän.

Gottlands framför öfriga Provincer i Sverige så utmärkt fördelaktiga bete för får, synes utvisa den näst Sädesproduktionen förmånligaste industri-gren, om hvilken landtmannen för framtiden bör vinlägga sig, synnerligen som de starkt aftagande skogarne och den stigande kalk-produktionen på andra Östersjökuster redan minskat till betydlig del afsättningen å sistnämnde artikel.

Hvarje höst utskeppas förnämligast till Stockholm, betydliga quantiteter saltadt färkött, hufvudsakligen från södra delen af Ön och Fårön. Det bästa köttet anses erhållas af fåren på Carlsöarne och betalas på Gottland nära 50 procent högre än det från andra trakter.

*Skogar:* Tillgången deraf är, utom i sydligaste delen, ännu icke allenast tillräcklig för landets behof, utan deras afkastning utgör äfven landets förnämsta export. Egentlig ordning vid hygget eller omtänksam vård dermed iagttages ännu icke. Största delen består af furu. Skogens växtlighet och mognad äro genom den starkt drifvande kalkjorden hastigare än i andra rikets provinser, samt träden fasta och goda. Som bevis derpå, må anföras att i Hollsteiu, som förses med trädvaror så väl från Finland som från flere Svenska provinser, de Gottländska bräderne företrädesvis begagnas till taktäckning. På Ek och flere andra ädla löfträn är betydlig tillgång; dock skall eken till virke icke vara så god som den i Tyskland. Virket af de andra löfträden är än mindre pålitligt, af ofta i det förekommande röta, troligen härflytande af den starka löfning dessa trän undergå.

I den trakt af Ruthe pastorat i norra delen af Ön, som åren 1826 och 1827 af mask härjades, hafva de flesta barrträden utdött. Ett år sedan uti Gothems Socken härjades ensamt granarne af ett annat slag af mask och har af dem (granarne) ingen åter kommit sig före. Af skogs-allmänningar återstå nu mera ingen. Deras storskiftande har jemt fortgått, och å en krono-allmänning i Lau, hvars vidd dock är tvist underkastad, finnes icke ett träd. Det är vissetligen i de flesta provinser en allmänt hörd klagan



att skogstillgången är i aftagande, hvilket dock af flere bestrides, men att detta på Gottland är verkliga förhållandet, kan jag af egen erfarenhet besanna.

Under en tid af 20 år, som förflutit efter mitt förra vistande på Ön, har jag återfunnit stora fält alldeles uthuggna; andra trakter, som voro beväxta med tät och stor skog, äga nu endast glesa lemningar deraf och ingenstädes har någon inhägnad eller plantering, med afseende å skogsväxten, blifvit företagen. Någon veterlig tillgång på brännutor finnes icke på Ön. Orsaken till skogens starka medtagande de sednare åren uppgifves varit det stora penningbehofvet under de sednaste missväxt-åren, hvarunder skogs-effecterne icke betaltes med  $\frac{1}{3}$ del mot hvad de nu gälla; förnämsta och allt fort verkande orsaken lär dock, utom kalkbränningen, vara den högst betydligt ökade brännvins-bränningen, derom skogarna bära vittnesbörd i grannskapet af de större brännerierne. Husbyggnad af kalksten är i jemt tilltagande, men taktäckningen verkställes ännu för det mästa med bräder, emedan här ännu är okänt att bränna dugligt tegel med härvarande sand och lera, som är mycket kalkbandad; hvartill ytterligare kommer, att frakten för en så tung och voluminös vara, som tegel, betydligt ökar dess försäljningspris på Ön.

Utom i sydligaste delen af Ön, äro Stengärdesgårdar sällsynta, med undantag vid gårdstomterne. De härvarande trädgårdsgårdarne äro berömda för sin varaktighet i anseende till ett ändamålsenligt byggnadssätt, och å dem brukliga led äro ganska beqväma. —

*Bergsrörelse:* Kalktillverkningen är den enda, som kan hit-föras och utgör en betydlig näringsgren; den idkas vid 39 privilegierade kalkugnar, hvarförutan allmogent till husbehof begagnar så kallade kalkmilor.

Den i Wisby stad privilegierade kalkugnen, hvartill 271  $\frac{1}{2}$  kaster kronans ränteved att in natura lefvereras äro anslagne, bär ännu namn af krono-ugnen, ehuru den, med ofvannämnde rättighet till ränteved, till privata blifvit såld.

Kalktillverkning vid densamma bedrefs endast så länge för kronans räkning som den lätt åtkomliga huggna stenen i Wisborgs slotts-ruiner var att tillgå. Den årliga kalktillverkningen vid de privilegierade ugnarne har

med afseende å skogstillgången, sednast blifvit bestämd genom Kongl Brefvet den 11 Juni 1806.

Den betydligt mot förra tider minskade afsättningen af denna vara, har gjort en noggrannare kontroll öfver bränningen mindre behöflig.

Kalkbränningen vid samtliga kalkugnarne sysselsätter omkring 120 personer: men vid de fleste finnas ej särskilda kalkugnskarlar anställda, utan verkställes insättningen i ugnen och bränningen dels af tjenstehjon och till stor del af närboende allmoge på beting.

Beloppet af utskjeppad kalk under loppet af de sednare fem åren kan icke här uppgifvas, enär sammandragen öfver utskjeppningarne nu mera icke uppgöras vid Tullkamrarne i Landsorterne, och således uppgifter i detta afseende från Tullkammaren härstädes icke stått att erhålla.

#### *Fabriker, Bruk och öfriga Näringar:*

Vattensågarnes antal utgjorde vid sista berättelsens afgifvande 210 och vattenqvarnarnes 222. — Flera husbehofs-väderqvarnar hafva tillkommit, äfvensom hästqvarnar i förening med tröskverken hafva till betydligt antal blifvit inrättade.

Pappersbruket vid Lummelund, som äger en förmånlig lokal i afseende på vattentillgång med öfverfall, har i produktens fullkommande icke särdeles fortskridit; likväl har under sistförflutne år, papper till taktäckning af någorlunda godhet blifvit tillverkad och arbetarnes antal förökt. Vid bruket sysselsättas nu fyra arbetare.

Antalet af valkar till vadmals-beredning har icke blifvit ökad; arbetet vid dem verkställes såsom vid qvarnar och sågar af allmogen sjelfva, som vill hafva arbetet uträttadt.

Till beredning af Kläden och tyger äro dessa valkar otjenliga; men äfven med bättre inrättade valkar, torde svårligen en god beredning här kunna åstadkommas i anseende till vattnets kalkhaltiga egenskap.

Vid Klintehamn är ett privilegieradt Skeppsbyggeri, hvarvid åtta arbetare äro skattskrifne; byggnads-arbetet derstädes under förlidet år uppskattades till 4000 R:dr B:co. Vid öfriga landthamnar låta der etablerade handlande så väl bygga som reparera sina fartyg.

I Södra häradet, men nära invid staden, finnes ett Oljeslageri och

ett Såpsjuderi, men vid hvilka under sednare åren ingen tillverkning ägt rum.

*Binäringar:* I första rummet af dessa står Fisket, som idkas ständigt vid Wisby stad, och vid landthamnarne, samt å några andra få ställen af kusten, då väderleken det medgifver; derförutan på särskilda tider i betydlig mån, på längre från stranden belägne grund, vid fiskelägen, der allmogen har fiskbodas uppbyggda; äfvenväl uti de i myrorne befintliga träsk. Vid fisklägena, synnerligen i södra delen af Ön, aflåtes sällan fisk mot konstant betalning, utan vanligen genom utbyte mot andra varor, hvilka dock merendels bestå uti traktering med öl, brännvin, kaffe, hvete-brödsbakor, m. m.; några oordningar dervid äro dock högst sällsynta. Vid fisklägena äro valde och af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande med constitutorialer försedde Hamn-Rätter, som vidmakthålla ordning och skick, enligt hamnordningen och särskildta fastställda öfverenskommelser.

Fisk-arterne, som hufvudsakligen fångas i hafvet, äro: strömming, torsk och flundror.

Fångsten deraf är vanligen ganska betydlig; dock införas till Landtmannens behof närmare 2000 tunnor saltad fisk årligen, förnämligast sill, utom hvad för staden särskildt erfordras. — Införseln af sill sker förnämligast af Norrska fartyg om våren. Allmogen föredrager i allmänhet strömming för sill och är strömmingen som fångas vid Öns kuster af särdeles god beskaffenhet. Fjällfisk fångas äfven icke obetydligt i hafvet, synnerligen på Östra kusten, och införas under lindrigare vinter, och om våren lefvande i vattenkär till afsalu i Wisby.

Vadmal tillverkas icke allenast till provinsens behof, utan äfven till afsalu till ett ungefärligt belopp af 13,000 alnar; den uppköpes ovalkad och utföres till största delen af gårdfarihandlande, äfvensom något ull, hvaremot dessa handlande ofta i utbyte återgifva Gottländskt vadmal efter undergången beredning och färgning, men hufvudsakligen det myckna andra kramde medföra, för hvilket betalande lagsökningar ofta äga rum. Vadmalväfnaden har under de sednare åren vunnit betydlig förbättring, så i anseende till jemnhet och finhet, genom en mera omsorgsfull spånad, som till ökad bredd; härföre har landet ensamt att tacka de af Kongl. Maj:ts Nä-

digst anslagne premier till uppmuntran häruti. En förmånlig följd af dessa premier är äfven, att antalet af dem som begagna ryckverks-väfstolar med hvarje år tilltager, hvarigenom arbetet går mycket fortare än på väfstolar af vanliga slaget. I följd af premierne, hafva under sednaste åren hvarje år öfver hundra elever deruti blifvit underviste, och hågen för väfnad syallt mera sprida sig. Många vadmals-stycken, som i sednare åren efter nya metoden blifvit tillverkade, hafva, sände till Norrköping och der väl beredde, erhållit utscende af godt ordinärt kläde.

Jagt af Skälar, egentligen på nordliga kusten af Fårön och Södra ud-den af Näs socken, är icke obetydlig, och lemna årlig export af Skäl-späck och hudar till ett värde af närmare 3000 R:dr.

Jagt af Sjöfögel, idkas vid de fleste stränder, förmånligast vid utanför belägne holmar; men det gamla bruket med ägning, eller äggens borttagande, har ännu icke kunnat fullt utrotas. — Den öfriga jagten idkas mest såsom nöje, men kunde i afseende på fågel blifva en binäring för allmogen om espriten att dermed förnuftslenligt förfara står att införa.

Tjåru-tillverkningen, oagtadt den minskade skogs-tillgången, är ännu i det närmaste tillräcklig för Öns behof och den årliga tjåruskatten.

Saltpettertillverkningen, som här med lätthet kan drifvas och borde utgöra en allmän lönande binäring för landtmannen, fortfar att aftyna.

Saltpettertillverkningen utgjorde: År 1328 244 L# 3 # 16 lod.

— 1829 234 L# 18 # — lod.

— 1830 188 L# 9 # 14 lod.

— 1831 150 L# 8 # — lod.

— 1832 133 L# 8 # — lod.

---

Summa 951 L# 6 # 30 lod.

Linne och hampväfnader tillverkas på långt när icke till provinsens behof.

Forlön tillflyter allmogen förnämligast genom Kalkbruken, såväl för sten till ugnarne, som kalk ifrån en del af dem, till lastage-platserne; äfvensom för foror med varor ifrån de ofta inträffande strandningarne, synnerligast uti länets sydligaste district; der härflytande inkomster från dessa olycks-händelser, utgöra en betydlig binäring.

Man

Man kan nästan icke inträda i någon gård i dessa socknar der icke någon lemning från strandningar möter ens öga. Ett lika förhållande ägde fordom rum på Fårön; men sedan Östergarns Båk blifvit inrättad, styra seglarne från Finska viken kurs på densamma, i stället för att som fordom söka landkänning af Gottlands norra udde. De flesta strandningar inträffa med Engelska fartyg. I följd af deras sjö-lagar öfvergifver ofta den Engelska besättningen det strandade fartyget utan att deltaga i bergningen, och inträffar dervid ofta att de med starka drycker trösta sig öfver den timade olyckan.

Allmogens vinter-slögder bestå förnämligast i skogs-hugge och trädarbeten; bland de sednare utgör förfärdigandet af tunnor till den osläckta kalken, en betydlig del; äfven förfärdigas af några få temligen väl arbetade möbler och andra snickare-arbeten.

Om det allmännare förfärdigandet af tröskverken är redan nämnt.

Forslingen af skogs-effekter upptager dock den mesta tiden.

I Öija socken i södra Häradet finnas goda sandstensbrott, men sockenboerne hafva funnit sin uträkning deruti att sjelfva sysselsätta sig med jordbruket och mot en billig ersättning öfverlåta bearbetningen af dessa stenbrott åt sina grannar i den norr om dem belägne Fide socken. Ett stort antal slipstenar tillverkas här, hvilka utskeppas från den närbelägna Burgsvikshamn, till största delen på allmogens egna fartyg.

Utom vid nyssnämnde hamn, hvarifrån allmogen idkar sjöfart så väl på Stockholm som öfriga inhemska orter för utskeppning af spannmål, omnämnde sandstensarbeten, saltadt fårkött äfvensom något ull, samt på Fårön med saltadt fårkött, skälspeck och vadmal på Stockholm, idkar allmogen på få andra ställen annan sjöfart än fisket och ännu har den icke på något ställe sig begagnat af den Nädigst förundta rättigheten till fri seglation på de Danska Staterne.

På Gottland äro under loppet af dessa fem åren byggde:

Brigg . . . 1

Galeas . . . 1

Skonerter . 2

Couff . . . 1

*Landsh. 5-årsberättelse för Gottlands Län.*

Slupar . . .	2
Inköpte:	
Brigg . . . .	1
Galeaser . .	6
Skonerter . .	4
Slup . . . .	1
Under samma tid äro förolyckade:	
Briggar . . .	3
Galeaser . .	7
Skonerter . .	2
Couff . . . .	1
Sjöfarten har sysselsatt:	
År 1828 . . . .	485 personer,
— —29 . . . .	508 —
— —30 . . . .	527 —
— —31 . . . .	544 —
— —32 . . . .	580 —

*Handeln:* Landtmanna-handeln drifves i synnerhet med export-artiklar af spannmål, Skogs-effekter, Sandstens-arbeten, Ylle-tillverkningar, Ull och något Frukt, samt, bland victualier, Saltadt Färkött, Fisk, Nötkött, Fläsk, Smör och talg exporteras sällan eller aldrig; hvad deraf af allmogen föryttras förslår icke fullt till consumption inom landet.

Afsättnings-orter äro: så väl Wisby stad som 10 stycken landthamnar.

Med undantag af skogs-effecter, hvilka synnerligen förr med större skogstillgång oupptingade fördes och försålles till nämnde handels-platser, hafva de öfriga artiklarne till det mesta genom accord på landet blifvit uppköpta.

Först ifrån och med år 1831, har torghandeln i Wisby kommit i stånd och allmogen derigenom vunnit en fördel i högre betalning och stadsboerna ett minskadt besvär af expediter och utskickningar kring landet. Särdeles ymnig tillförsel har genom denna torghandel dock ännu icke uppkommit, ej heller långväga landtboer torget besökt; Orsaken härtill torde vara de för Landtmannen fördelaktiga skördarne, hvilka i förening med god betalning för Spannmålen icke gjort sparsamhet å victualier för honom behöf-

lig eller manat honom att betydligt afyttra till inköp af varor i staden, hvilka de flesta dessutom vid Landt-hamnarne kunna erhållas.

Ehuru det numera synes kunna blifva af gagn att hafva kreaturs-marknader i provinsen, finnes för närvarande ingen sådan, men väl äger i Öja socken, i första dagarna af October, vid den såkallade fårsamlingen, då får-hjordarne skiljas mellan deras ägare, och de för slag bestämde uttagas, en slags handel rum, som närmar sig till marknad.

Sjöfart idkas af allmogen och några andra landtbor nästan endast från Burgsvik i södra fögderiet, samt i norra från Slitö, Wallevik, Fårösund och Lutterhorns hamnar med 16 fartyg af 290 $\frac{1}{4}$  lästers dragt tillhopa.

Landthamnarna, hvilkas försämring öfver ett secel fortgått, genom barlastens ovarsamma utkastande af de vanligen med barlast af sand från utrikes orter återkommande Gottländska fartygen, skola till följd af Eders Kongl. Maj:ts Nådiga Bref af den 9 Maj 1827 och den 16 Mars innevarande år af allmogen vidmakthållas, äfven som de vid dem nödiga lastbryggor, emot åtnjutande af de vid desse hamnar inflytande hamn och bro-penningar.

Reglering af Landets indelande i distrikter till hamnarnes underhåll, med afseende på de trakter, som af dem draga fördel och de vid dessa hamnar erforderliga större eller mindre underhålls-kostnader, skall för sig gå, så snart ritningar och kostnadsförslag blifvit fastställda till de vid hamnarne behöfliga bryggor och förbättringar, hvarjemte taxor å hamne-umgålderna för de trafikerande skola underdånigst föreslås, lämpade efter nyss-omförmälde kostnader vid hvarje hamn.

Under förlidet år har utaf de med sjömätning på Öns kuster sysselsatta officerare, barlastplatser vid 3:ne af Öns hamnar på västra kusten blifvit utsedda samt sedermera uppmätta och på karta lagda, samt vites-förbud utfärdadt mot barlastens utkastning på annat ställe.

Utom de fem större landthamnarna, i förra Femårs-berättelsen upptagna, som erhållit frihet att klarera på utrikes ort, samt att i öppna salubodar få försälja alla tillåtna köpmannavaror, är samma förmånliga frihet ytterligare utsträckt till ännu en landthamn, nemligen Ljugarn, der liflig export af trädvaror äger rum.

Att denna handels-frihet är af betydlig nytta för den i granuskapet af dessa ländthamnar boende allmoge är utom tvifvel.

Till vinnande af lättade communicationer för de trafikerande i vissa trakter af södra häradet har under innevarande år vid Härads-Rätten väckts fråga om så väl indelning af väg till en af allmogens i södra häradet mycket besökt hamn, dit vägen hittills varit oindeld, samt af farlig och högst dålig beskaffenhet, som ock anläggande af 2:ne mindre communications-vägar, samt i sammanhang dermed om ny reglering af väg-indelningen i detta Härad, emedan den nuvarande indelningen är icke allenast ojemn utan äfven för största delen hemman vägstyckena olämpligt belägna. Beträffande vägen till hamnen och den ena af communications-vägarne har Härads-Rätten ansett nyttan deraf påtaglig, likasom behofvet af en allmän omreglering af hemmanens vägstycken uti detta fögderi, och har jag på grund af detta Härads-Rättens utlåtande i öfverensstämmelse med hvad densamma tillstyrkt, utfärdat resolution härom.

I afseende på lättad communication med brefposten och för expediter, som på handelsrörelsen har betydligt inflytande, har sedan våren 1831, en stor fördel vunnits genom den nådigst beviljade dubbla postgången i hvarje vecka till fasta landet

Under sednast föregångna åren har emellan hufvudstaden och Wisby, genom ett ångfartyg, en bestämd och således af olika vindar icke beroende communication ägt rum; men har innevarande år upphört, ehuru enligt fartygs-chefens uppgift förtjensten dervid med hvarje år hade ökats.

#### *Politisk Författning.*

*Kammarverk.* Länet som tillika utgör ett stift, är indeladt i 2:ne Härader, 2:ne Domsagor, 1 Lagsaga, sammanslagen med Södermanlands och Stockholms Läns, 2:ne Fögderier, 10 Länsmans-distrikter, 3 Prosterier, 43 Pastorater, 8 Kapellanier, 93 socknar med 91 kyrkor; Gottska Sandön, ett mantal, indeldt uti den extra roteringen, tillhör norra Häradet, och Fårö Pastorat. Länet underhåller 2:ne Båtsmans-kompagnier- tillsammans 260 man; hvarje rote utgöres af i det närmaste 4 hela mantal, dock finna ännu 20  $\frac{5}{8}$  hemman oroterade, hvilka för närvarande ingå jemte boställena i den extra roteringen; och hafva utom på ett hemman alla extra roterings-skyldige, under inneva-



rande år åtagit sig vid påkommande krig hålla häst i stället för karl. För närvarande finnas 21 extra rotar, hvaraf blott en i följd af  $1\frac{1}{8}$  mantal i roten vägran att prestera häst, uppsätter karl.

I de extra rotarnas antal uppstår likväl förminskning som på sätt år 1825 i underdånighet blifvit föreslaget; de oroterade hemmanen komma att fördelas i den nu befintliga ordinaira roteringen.

Till Öns försvar är en National-beväring upprättad, bestående, med några bestämda undantag: af alla manbara personer mellan 15 och 50 år; den är indelad i artilleri, jägare, infanteri och pikförare. National-beväringen exercerar årligen en kortare tid, men under de sednare åren hafva endast artilleri och jägare till exercis varit sammandragne.

Ehuru ringa befålets aflöning, är i jämförelse med den öfriga arméens, bidrager den dock till förmån för inre penningarörelsen, emedan derigenom bibehålles en icke obetydlig summa qvar i Länet, som beväringen förutan skulle utgått och hvars förlust vore mera kännbar nu än fordom, då kalk och trädvaror blefvo högre betalda på utrikes ort.

Gästgifvaregårdar finnas uti norra häradet 28 stycken, innehållande  $31\frac{2}{8}$  mantal och i södra häradet 25 st. om  $24\frac{1}{8}$  mantal; bland de sednare är flyttning utaf en gästgifvaregård, i anseende till hemmanets dåliga beskaffenhet och Åboernes oförmåga, resolverad till ett annat, lika väl beläget, men större och bättre hemman, hvaremot besvär väl blifvit anförda, men flyttningen af Kamnar-Kollegium nyligen gillad; dock, som utslaget ännu icke vunnit laga kraft, är ingen förändring i hemmantalet upptagen.

Af gästgifvaregårdarne äro 30 ansedda som skjuts-ombytningsställen; utom vid de öfriga finnas endast 11 tillåtna krogar på landet. Tull-Uppsyningsmännen hafva sedan Drottning Christinas tid åtnjutit rättighet att ensamma hålla taverner (eller krogar) vid landthamnarne.

För postens fortskaffande mellan Wisby och Klinte hamn, hvarifrån den med en jagt eller båt efter omständigheterna afgår till Böda på Öland, äro  $1\frac{1}{8}$  anslagna till posthemman.

Gottland är för tullbevakning indeladt i 6 Strandbevaknings-Inspectors-distrikter, nemligen: Klinte, Rohne, Ljugarn, Katthammarsvik, Slitö och Capellshamn och i 4 Strandbevaknings Uppsyningsmans-distrikter, nemligen: Westergarn, Burgsvik, Kylej och Färö-sund.

Lotsar, under uppsigt af en Lots-fördelnings-Chef, äro stationerade uti Wisby stad, Westergarn, Klintehamn, Bursvik, Enevik, Stockvik, Rohne Ljugarn, Herrevik, Katthammarsvik, Slitö, Sanct Olofsholm, Kullej, (hvilkas lotsar äfven inlotsa till Lörje, Wallevik och Werne,) Lergraf, Färösund, med särskildta lotsar vid hvarje inlopp, Lutterhorn, Kapellshamn och Hallshuk.

I följd af år 1827 med jordägarne vid dessa Lots-stationer uppgjorda kontrakter, hafva, med undantag af Rohnehamn, der tvist uppstått rörande en Kronholme, samtliga Lotsarna denna sommar blifvit inrymde i bisittning af åt dem upplåtta lägenheter.

De enligt sista Berättelsen oafgjorda Qvarn-skattläggningsmål hafva blifvit afslutade. Tabellen upptager det antal skattlagda Tull-mjölqvarnar som för närvarande finnas i länet. Af de sedan sista Berättelsen skattlagda qvarnar, utgör räntan i Kronovärldi 50 R:dr 30 sk. hvarjemte lägenheten Bod och Öster-udd, enligt Eders Kongl. Maj:ts Nådiga Bref den 15 April 1830, blifvit skattlagd till årlig ränta 6 R:dr 43 sk. 5 rist så att, då summan af Länets jordeboks- och hemmantals-räntor enligt sista Berättelsen utgjorde 12,080 R:dr 38 sk. 6 rist utgör den samma nu 12,138: 15, 11.

Tvenne kungsgårdar finnas i Länet. Den ena Roma kloster, är anslagen Landshöfdingen på lön, emot en arrende-afgift af 66 Rd, 32 sk. Banco. Enligt nådigt förordnande skall densamma nu utarrenderas på 30 år. Vid en denna vinter försig-gången arrende-auktion har Eders Maj:ts nådigt pröfvat, i eke något af de gjorda anbuden vara antagligt; de anbud som erhållits vid den sednare arrende-auktionen i denna månad äro understälde Eders Kongl. Maj:ts Nådiga pröfning.

Den andra Kungsgården eller Wisborgs Kungsladugård är sedan år 1794, med säterifrihet, på 50 år, donerad till framlidne Öfversten af Klint och dess arfvingar. Ett bland villkoren dervid är underhållande på ladugården af 100 får af bättre race, hvilkas uppsättning af kronan bekostats, och skola fulltaliga aflemnas vid kungsgårdens afträdande till kronan. Hvarken något säteri eller frälse-hemman finnas i länet.

Af uti länet år 1827 befintliga 14  $\frac{7}{2}$ :dels mantal kronohemman åter-

står nu mera endast  $12 \frac{1}{2} \frac{1}{2}$ :dels mantal, oberäknadt kungsgårdar: Civila boställen och bohemman, utgörande  $15 \frac{3}{4}$  mantal; Ecclesiastika boställen  $48 \frac{1}{2}$  mantal; deraf äro prestgårdar och annexhemman 44 och  $4 \frac{1}{2}$  mantal Kapellansboställe.

Tvenne betydliga intagor äro gjorda å Krono-allmänningen Jägarebackarna i Lau socken, hvilkas behörighet är af tvetydlig beskaffenhet. Krono-allmänningen Bod- och ÖsterUdd i Nähs socken, som enligt Eders Kongl. Maj:ts KammarCollegii Circulaire-bref den 14 April 1824 föreskrifver försäljas, har den 5:te October 1832 blifvit skattlagd och i lotter fördelad.

Af det betydliga antal från hemmanen af söndrade lägenheter, hvilka till en stor del tillkommit genom förpantningar för penningelån, torde ganska många befinnas, hvarmed icke blifvit i den ordning förfarit som Kongl. förordningen den 17:de December 1827 föreskrifver.

Med undantag af kungsgårdarne finnas icke i länet flera hemman tillhupa under samma namn eller vanliga byar, utan endast som här kallas gårdar, hvaraf högst få öfverstiga 2:ne mantal. Utom med afseende å Byordningar, hvilka i allmänhet äro faststälde sockenvis, finnas här iuga andra bya-lag än de grannar som bo på särskildta lotter, uti hvilka en gård kan vara fördeld. Af i lotter klufna gårdar, hafva de flesta undergått storskifte- eller laga skifte. Mot det fordna enskiftet mötte den svårighet att som de flesta gårdars ägor äro betydligt kringspridde: (de finnas t. ex. som hafva sina ägor på 20 olika ställen och i sju socknar) så blefvo de här nästan icke annat än ett storskifte. Denna spridning af ägor har äfven på många ställen lagt stora hinder för laga skiften, hvilket föranledt en underdånig anhållan, som vunnit Eders Maj:ts nådiga stadfästelse genom ett nådigt förordnande af den 9:de Junii 1832, att i detta Län laga skifte icke får ägarum der storskifte föregått, så vida icke alla delägare i gården förena sig om att det begära. Otvifvelaktigt skulle det i framtiden för hemmansägare och jordbruket i Länet vara högst fördelaktigt om en allmän ny indelning af gårdarnes ägor kunde komma att äga rum, men de kostnader och det besvär jemte troliga tvister, som dervid skulle uppkomma, betager hos största delen jordägare all häg derföre.

Ingen hemmansdel har råkat i ödes-mål och mig veterligt finnes här icke på landet något skattevrak.

Utom 2:ne qvarnar och en såg, hvilken sednare genom uppdämning orsakat betydlig olägenhet och om hvars utrifning rättegång blifvit börjad, men ännu icke afgjord, förorsaka uppdämningarne vid den öfriga mängd af sågar och qvarnar, som finnas på landet, endast vår- och höst-tid vatten-dränkning af myr-trakter; åtminstone hafva inga klagomål som vittna annat förhållande inkommit.

Uppdämningen om våren får dock icke räcka längre än till den i lag bestämda tid för att icke skade vexten af myr-fordret. Skulle odling af större myror företagas fordras visserligen utrifning af flera vattenverk.

Hemmans-klyfningen är i några Socknar såsom Mästerby, Näs, Nähr och Eskelem allt för långt drifven; fortsättes den ytterligare är att befara jordägarens obestånd. Uti sistnämnde 2:ne socknar finnes dessutom äfven en öfverdrift uti öfverlåtelse af små jordlotter till arbets- och inbyses-folk. Om å ena sidan det verkar förmånligt genom en större tillgång på arbetare, så äro å andra sidan ogängheterna deraf så mycket större, genom derifrån härledt armod, sysslolöshet och deras onda följeslagare.

Inom  $\frac{1}{2}$  eller  $\frac{3}{4}$  miles afstånd från mera befolkade synes det vara fördelaktigt att icke sätta någon gräns för hemmansklyfningen, men derutom torde betydliga olägenheter deraf mer och mer uppstå.

Några särskildta hemman anslagne läroverket finnas icke.

I Sednare tider hafva endast 3:ne mindre jordlägenheter med tillhörande byggnader blifvit donerade till Folk-skolor efter Lancasterska methoden.

Wisby hospital ägde fordom ett betydligt antal goda lägenheter på landet, hvilka till betydligaste delen blefvo försålde år 1763. Dessa upptagas nu under namn af Hospitals-skatte, men fortfara dock att till Hospitalet erlægga årligen räntor, dels bestämda i penningar, dels i persedlar in natura.

För Hospitalet göres närmare redo under rubriken välsovård.

*Statsbidrag:* Förhållandet emellan allmänna bevillningen och folk-mängdens tillökning har varit:

Folk-

Folkmängds tillökning: Bevilln. förhåll. minskning med:

1828 . . . 315, . . . . . 911.

minskning:

1829 . . . 275, . . . . . 1208.

1830 . . . 397, . . . . . tillökning . . . . 150.

tillökning:

1831 . . . 106, . . . . . 2151.

1832 . . . 779, . . . . . 1048.

Statsbidragen fördelade på 1832 års hela folkmängd, utgöra på person:

Å landet 2 R:dr 43 sk.; och

i staden 4 R:dr 43 sk.

När missvext icke inträffar, har Länet mindre svårighet än många andra provinser för skatternas utgörande genom närbelägenheten till afsättnings-orterne af landtmannens produkter, nemligen utom Wisby stad, de tillåtna Landthamnarne hvarifrån export sker; och bör till de skattskyldiges heder nämnas, att de beflita sig om att skatterne i rätter tid utgöra; rester på uppbörden, utom för någon enskildt, äro derföre sällsynta.

Vid Tjäru-Skatten, som i Wisby in natura skall levereras för Kongl. Flottans behof, möter dock någon svårighet i den mån skogarna aftaga. Redan för närvarande finnas i Södra Häradet hemman som bära sådan skatt, hvilka numera hvarken bränna tjära eller hafva skogstillgångar dertill.

Af Länets jordeboks- och hemmantals-ränta, utgörande i kronovärdi 12,138 R:dr 15 sk. 11 r, äro endast 1743 R:dr 7 sk. 6 r. anordnade. Extra-ordinära onera, såsom inqvarteringar och kronoskjutsar, äro här föga betungande. Väghållningen, i anseende till vägarne mängd, är deremot mera betydlig, synnerligeu genom den ojemna och på flera ställen olämpliga indelningen deraf, men underhållet lättas uti en stor del af landet derigenom att Hälen icke ligger djupt under jordytan; och som landet i allmänhet är slätt, orsakas af vattnet på få ställen utskärningar i vägen. I vinter-vägarne underhållande äro efter öfverenskommelse så väl lägenhets-innehafvare som backstuguhjon m. fl. pligtige att deltaga.

Kronotionen här i Länet är Presterskapet af Konung Carl XI förunnad i anseende till det ringa hemmantal, hvaraf de fleste pastorater bestå.

*Landsh. 5-årsberättelse för Gottlands Län.*

*Anmärkning:*

Krono-Båtsmännen äro icke upptagne i mantalslängden, ej heller de å Sjömans-huset inskrifne Sjömän; dessa sednare äro dock inräknade här, med afseende å bevillingen.

En mångårig ventilation öfver en allmän reglering för tiondens utgörande har ägt rum, hvars afgörande beror på Eders Kongl. Maj:ts nådiga pröfning. Enskildta öfverenskommelser i denna väg mellan pastor och församling äro emellertid träffade inom de flesta pastorater, dock icke på längre tid än med nu varande innehafvare, hvilken omständighet här orsakar ett verkligt ondt vid nya val.

Ingenstädes uttaga Pastorerna till fullo den tionde, hvartill de äro berättigade enligt 1648 års Conventions-Statga.

*Politi:* Till vidmakthållande af ordning och polis inom hvarje socken, äro Byordningar och Bya-rätter faststälde; äfvensom vid fiskelägena äro tillsatte Hamn-Rätter.

Tvenne fiskelägen, som det förut saknat, hafva, uppå interessenternas begäran, dermed blifvit försedde.

Det Arbetshus, som i Wisby är inrättadt och styres i enlighet med det af Eders Kongl. Maj:ts faststälde reglemente, har väl icke i anseende till inskränktheten af dess inkomster kunnat fullt uppfylla dess ändamål, att intaga och till nyttig verksamhet hålla alla försvarslösa lättingar och dagdrifvare inom Länet, men detsamma har dock gjort mycket gagn, emedan då nu mera Correctionshus äro det enda tvångsmedel som får användas mot ofvannämnde vanart, är redan tillvaron af ett Arbetshus och kännedom, att några där äro insperrade och hållne till arbete en stor fördel ty på dem å hvilka bättre motiver till ordning och arbete icke verka, uträttar farhågan för skammen, att på Arbetshuset blifva insatt, i förening med rädslan för tvångsarbetet, att de någorlunda uppfylla sina åligganden; denna lättingarnes hälsosama fruktan för Corrections-inrättningen har likväl börjat att minskas i den mån de sett oförmågan ökas att dit intaga alla dem som deraf gjort sig väl förtjente. Till underdånigt fullgörande af Eders Kongl. Maj:ts Nådiga befallning att minska inrättningens administrativa kostnader och att föreslå Länets innevånare en lämplig afgift till inrättningens upprätthållande, har en vacktknechts-beställning blifvit indragen och vaktmästarens lön med 50 R:dr nedsatt, samt Länets innevånare föreslaget, att hvar och en af dem, som betala bevilling efter 2:dra artikeln, för hvarje R:dr skulle i årligt bidrag till Arbetshuset gifva 1 sk. och de som endast betala 24 sk., 6 rst; af dem, som efter nämnde artikel erlægga mindre, har icke begärts något bi-

drag, utom af tjenstemän med lön under 200 R:dr., hvilka blifvit proponerade att erlagga 1 sk. af 100 R:drs inkomst och i proportion.

Stadens innevånare hafva uppå allmän sockenstämma lemnat sitt samtycke till denna afgift att utgå under påföljande 10 år. Med landets innevånare skall jag söka träffa samma förening, och har jag i detta ändamål redan utlyst sammankomster med deputerade i hvardera häradet; sedan jag redan förut rönt afslag af en stor del socknar på min första proposition, som icke inskränkte afgiften inom vissa år.

Å Arbetshuset hafva varit intagne sedan år 1827:

Mankön . . . . . 18

Qvinnkön . . . . . 9 27,

Utgångne:

Mankön . . . . . 14

Qvinnkön . . . . . 9 23,

Qvar för närvarande:

Mankön . . . . . 4 4.

Fattigvården handhafves inom socknarne enligt gällande författningar och yppas högst sällan några klagomål deröfver från de fattiges sida; sistlidet år hade jag nåden afgifva särskilt relation deröfver. — Hvarje socken försörjer sina orklösa fattiga och handhafves noggrannt den af min företrädare utfärdade kungörelse, att socknarne skola ersätta hemtningskostnaden för deras kringdrifvande tiggare, som icke från socknen blifvit efterlyste.

Uti Länet äro 88 Sockne-magaziner inrättade, hvilkas fond af spannmål för närvarande utgör omkring 7000 tunnor, och af hvilka många derjemte äga betydlig kontant förmögenhet.

Alla dessa magaziner styras efter det år 1814 Nädigst fastsällda Reglemente.

På grund af Eders Kongl. Maj:ts Nädiga befallning att höra sakkunnige män inom Länet öfver Kammar-Rådet Welins förslag till inrättande af District-magaziner har underdånigt Betänkande blifvit ingifvet; men har jag, på grund af omnämnde förslag, ansett några förändringar med afseende å allmännare lån rättighet ifrån Magazinet och bevarandet af halfva sädes-quantiteten af råg, intill det visar sig om större missvext är att befara, i Magazins-reglementet vara nyttiga. Innan jag underdånigst framställer förslag härtill

skall, sedan församlingarne redan häröfver i sockenstämmor blifvit hörde, utan att fullkomlig enighet vunnits, jag ytterligare med deputerade i båda Häraderna deröfver samråda.

Första undervisningen i läsa har inom alla socknar af ålder lemnats af en för hvarje socken antagen skolmästare, hvilken befattning numera, i anseende till den dervid varande ringa lön, öfverallt är sammanslagen med klockare-tjensten. På flera ställen meddelas dock äfven denna undervisning af andra personer.

Utom de 3:ne Vexel-undervisnings-scholorne vid Roma, på Fårön och och vid Tingstäde, som i sednaste Femårs-Berättelse äro upptagne, hafva ytterligare tillkommit 2:ne, nemligen i Hejde och Dalhems pastorater. En dylik schola hade för flera år tillbaka bordt vara i ordning i Barlingbo församling, fonden dertill testamenterad utaf aflidne hemmansägaren Melin; men uppstådd tvist med gåfvotagerskan, till hvilken testatorn skänkt hela sin fasta egendom med förbindelse att upprätta scholan, har fördröjt verkställigheten af schol-inrättningen, hvilken dock nu, genom träffad förlikning, bör snart komma i stånd.

I Klinte socken, hvaräst genom nitiskt bemödande af en numera aflidne Pastor, Beslut fattats om en Vexel-undervisnings-scholas inrättande, hvaraf den mängd fattiga barn, som vid hamnen finnas, synnerligast äro i stort behof, har, genom yppad oenighet, verkställigheten blifvit fördröjd; dock som scholhuset till det mesta är färdigt och flera förmögna handlande finnas vid denna hamn, är att förmoda, det de, i förening med allmogen, skola bringa denna inrättning till stånd.

Genom Pastors i Hejde och vice Pastors i Dalhem goda försorg äro uti dessa båda pastorater Vexel-undervisnings-scholor nyligen inrättade.

Någon undervisningsanstalt för nyttiga slöjder finnas icke i Länet.

Hälso-vården besörjes af 2:ne Provincial-Läkare, 1 Stads-Läkare och, särskildt för Gottlands National-Beväring, af en Sjukhus-Läkare, som i anseende till dess ringa på stat anslagne arvode erhållit rättighet att jemväl uppbära arfvodet för Underläkaren, som några år varit vacant i anseende till brist på kompetenta sökande till beställningen.

Här finnes ett Hospital för mottagande af dårar och personer, behäftade med vederstyggliga eller obotliga sjukdomar, som har 10 celler för hospitals-



hjon. Ett Lazarett med 12 sjuksängar samt ett Kurhus för veneriska patienter, utan inskränkning till antal. Stads-physicus bestrider tillika tjensten som Lazarett- och Kurhus-läkare, äfvensom hälsovården vid Hospitalet.

Sjukspisen vid Lazarettet ock Kurhuset har sedan längre tid utmärkt väl besörjts af en entrepreneuse. En annan besörjer äfven spisen för hospitals-hjonen sedan år 1832 äfven till nöjes.

Antalet platser på Hospitalet har befunnits nog inskränkt emot härvarande behof, hvaremot sängrummen vid Lazarettet, utom stundom och tillfälligtvis, varit tillräckliga. Ett lika förhållande har ägt rum vid Kurhuset, hvarifrån de sista fem åren utgått patienter, nemligen:

1828 . . . . .	58.
—29 . . . . .	51.
—30 . . . . .	43.
—31 . . . . .	54.
—32 . . . . .	71.

Den mängd Sjomän, som finnas i provinsen, i förening med flitiga besök vid Öns hamnar af främmande sjöfarande, är troligen orsaken till det emot folkmängden betydliga antal veneriska sjukdomsfall, som här förekomma.

Sedan något särskildt bidrag af hospitalsmedlen till kurhuset icke mera erhålles, har man småningom varit nödsakad att föröka skattebidraget härtill, till nära det maximibelopp som af Riksens Ständer blifvit bestämdt.

Lazarettets inkomster, bestående i frivilliga gåfvor vid bröllopp och barndop, samt en årlig collect i stiftets kyrkor, hafva icke varit tillräcklige till Lazarettets underhåll, hvarföre ock Eders Kongl. Maj:t genom Nådig<sup>t</sup> bref den 17 December 1828 täckts anslå af allmänna hospitals-medlen ett årligt bidrag af 400 R:dr.

Wisby Hospitals inkomster bestå, dels i inflytande arrenden af dess ägande jord, med ett arrende-belopp vid sistlidet år af  $198\frac{1}{2}$  tunnor Råg och  $200\frac{2}{3}$ :dels tunnor Korn, samt i penningar af 64 R:dr 41 sk.; dels i räntor af förut omförmäldte hospitals skatte-jordar uti  $42\frac{2}{3}$  tunnor Råg,  $50\frac{2}{3}$  tunnor Korn, samt öfrige ränte-persedlar, förvandlade i penningar efter 1832 års markegång till ett belopp af 223 R:dr 44 sk. 8 rst. jemte i kontant fixerad ränta 142 R:dr 25 sk. 3 rst., hvarförutan hospitalet äfven tillflyter en

obetydlig kontant inkomst genom haf-medel i Wisby Domkyrka, utgörande årligen ungefär 24 R:dr.

Hospitalet tillflytande inkomster uti minnespenningar och afgift för infästen af Hospitalets i Wisby stad ägande tomter, hafva under sednaste fem år utgjort 16 R:dr.

Till vedbrand äger Hospitalet ännu tillräcklig tillgång uti egen skog och har sig anslagne 101 ökedagsverken och 6 handedagsverken, hvilka hitintills in natura utgått och af Sysslomannen disponerats till införandet af 50 kastar ved till hospitalet. Det icke obetydliga öfverskottet af Hospitalets inkomster utöfver dess utgifter remitteras årligen till allmänna hospitals-fonden.

Hospitalets fastigheter bestå, utom byggnaderna, i 177 stycken kring hela landet spridde jordlägenheter.

I sista Femårs-Berättelsen finnes vidlöftigt anförd så väl Hospitalets uppkomst som fortgång ifrån aflägsnaste tider, hvarvid dock flera misstag influitt; den innehåller jemväl utan någon irring beskrifning öfver lazarets-byggnadens alldeles förfallna tillstånd, och förloppet rörande tidsutdräkten med nybyggnaden, hvilken nu är i full gång.

Kongl. Maj:t har i bref af den 30 December 1830 bifallit att kostnaden till byggnadens uppförande, får, på sätt Hospitals-föreståndare och Lazarets-direction föreslagit och anhållit, nemligen att de åtagit sig anskaffa dertill erforderlige medel mot uppbärande och redovisande af Hospitalets inkomster, af Föreståndare och Direction besörjas; Kongl. Seraphimer-Ordens-Gillet har, det oaktadt, vid sedermera yppad förlägenhet af medeltillgång, benäget till byggnadens påskyndande beviljat en begärd försträckning af 2000 R:dr och har dessutom icke allenast låtit uppföra byggnaden efter en mera utvidgad och vackrare dessein än den på 1770-talet fastställda med då brukliga öfverdrifvit höga takresningar, utan äfven tillåtet återköpande till Hospitalsgårdens tomt, af åtskilliga i förra tider afsöndrade mindre tomter å hvilka sunnos uppförda flera trädhus af sämre beskaffenhet, för den nya byggnaden vådliga, i händelse af uppkommen brand.

Härigenom har Hospitals-lägenheten vunnit ett vackert och afskiljdt läge.

Den sköna ruinen af Helgeands-Kyrkan befinner sig nu fri från kringbyggnader, med öppen tillgång från Hospitalsgården.

Utaf boskaps-sjuka har af mjältbrand bland boskapen, som för några

är tillbaka hemsökte landet, endast några enkla fall åter inträffat; sednast i år då en Djurläkare blef hitsänd.

En stor del af landets innevånare hafva länge hyst den önskan att provinsen måtte blifva försedd med en ständig Djurläkare, men utgörandet af det der till erforderliga lönebidraget hade hitintills mött svårigheter; först i år hafva hemmansägarna å landet, hörde öfver hushållnings-sällskapets förslag, att till årlig lön för en Djurläkare skulle erläggas  $1\frac{1}{2}$  kappe säd hälften Råg och hälften Korn, per hemman efter nytt, i flera socknar förenat sig om detta bidrag; i andra åter, der allmogen der till icke varit villig, hafva Pastorerna antingen enskildt eller i förening med några hemmansägare åtagit sig att sådant bidrag för Pastoratet utgöra, men i en del socknar har intet bidrag kunnat erhållas, så att af påräknade 50 tunnor endast 32 för närvarande utgå, hvarjemte Wisby stad anslagit ett årligt löne-tillskott för Djurläkaren af 100 R:dr Banco.

Sedan den bestämda ansökningstiden gått till ända är förslag till platsens besättande ingånget i Kongl. Sundhets-Collegium.

Beträffande Gästgifvare-ordningar, så äro de enahanda inom Länets, emedan ingen hållskjuts här finnes. Uti förledit år utfärdade nya dag-böcker är infördt hvad nådigst blifvit förordnad rörande förhöjning i vagns-legan, och bestämmandet af den tyngd per häst hvarmed resande får färdas, äfvensom med stöd af äldre författningar, i vissa behöfliga delar noggrannare bestämmanden om Gästgifvarens, de resandes och de skjutsandes åligganden. Taxa hvarefter nattqvarter, spis, stallrum och foder på gästgifvare-gårdarne skola betalas, utfärdas årligen och Länsmännen äro ålagde att månadligen besöka Gästgifvare-gårdarna inom deras districter samt i vecko-rapporterne upptaga hvilka Gästgifvare-gårdar af dem blifvit visiterade. Som klagomål på flera ställen yppats mot åkdons och hästars beskaffenhet, har allmän undersökning i detta afseende blifvit verkställd och felaktigheterna rättade.

Med den i norra Häradet inrättade nya brandstods-förening, blifva hemmansägarna allt mera belätne och nyligen hafva 2:ne Pastorater i södra fögderiet inkommit med begäran att i omnämnde förening få blifva intagne.

Lika beläten är man äfven allmänt med den här i Länets inrättade Landtposten, som vid dess införande mötte flera svårigheter.

Genom Räf och Örn förlorar provinsen årligen ett betydligt antal Lam.

Andra rofdjur, än dessa, som göra skada på husdjuren, finnas icke på Ön; åtskilliga försök med Räfgröpar och Räfgårdar till Räfvarnas utödande på landet hafva blifvit gjorde, men icke något fullkomligen uppfyllt ändamålet. Det sätt, som här visat sig förmånligast, har varit fångsten med saxar, samt synnerligast sockenvis företagne letningar efter Räfkulor och ungarne<sup>s</sup> förgörande. Prispenningar för dödade Räfvar hafva äfven från socknarne blifvit utbetalda, men tvist har stundom deraf uppstått rörande området, på hvilket Räfven blifvit fälld. Någon allmän jagtkassa, hvarifrån sådana premier kunde utgå, finnes icke här inrättad.

I sydligaste delen af Ön och på Fårön, der allmogen har största antalet af Får, anställes genast skallgång så snart det förmärkes, att någon Räf inkommit i socknen.

*Wisby*, Länets enda stad, har:

Innevånare:

Mantalskrifne:

Mankön . . . . . 904

Qvinnkön . . . . . 1,428

Mantalsfrie:

Mankön . . . . . 128

Qvinnkön . . . . . 252

Minderårige:

Mankön . . . . . 646

Qvinnkön . . . . . 609

Tillsammans 3,967.

hvilken folkmängd i den generella uppgiften om Öns befolkning, redan blifvit upptagen.

Stadens förnämsta näring är handeln, dernäst jordbruk med brännvinsbränning, sedan handverkare-arbeten och sluteligen fiske, hvaraf en del *innevånare hämta sin bergning.*

Fisket skall dock, enligt allmänt påstående, under sednare åren lidit betydlig minskning i fångsten.

Exporten består i utskeppning af Kalk och Trädvaror samt Spannmål.

Importen

Importen förnämligast i Salt, Specerier, men äfven uti alla slags Fabriks-förnödenheter, emedan nästan inga fabriker finnas på Ön.

Handeln drifves af Wisby handlande så väl här i Staden som vid Landt-hamnarne genom expediter, och af vid dessa Hamnar bosatta Köpmän,

Några handlande deltaga äfven med sina fartyg uti den allmänna Frakt-handeln så väl i Europa som America; de på Öns kuster ofta inträffande Strandningar lemna äfven tillfälle till förtjenst genom upphandlingar i parti vid auktionerne och åt några få uti commissions-arvoden.

Exporten af Trädvaror sker förnämligast till Lübeck och Städerna i Holstein och Schleswig, samt till några af de Danska Öarne.

Packsten eller osläckt Kalk utskeppas egentligen till Lübeck, Stralsund, Wismar och Rostock, hvilken sitsnämnde Stad är den enda som med egna fartyg här afhämtar osläckt Kalk. En obetydlig quantitet Packsten afsättes ännu på Holstein, men går i jemn förminskning. Fordom var exporten af Kalk på Danzig och öfriga Preussiska Städer, äfvensom på Danska Staterne ganska betydlig; men har mer och mer aftagit sedan i nämnde Riken, Kalk-bränning i stor scala skall blifvit införd.

Löskalk utskeppas mest på Stockholm och Skåne, som till betydlig del afhämtar den med egna fartyg. Mindre quantiteter afgå jemväl någon gång till andra Svenska Städer.

Spannmål och Brännvin utskeppas för det mesta på Stockholm; men jemväl på andra Svenska orter, då stegrade priser derstädes dertill föranleda.

Vid gynsamma conjuncturer har äfven export af Spannmål på England ägt rum.

Den Spannmåls-utskeppning, som årligen äger rum till Carlskrona och öfriga Städer i Blekinge, verkställes egentligen ifrån Bursvik med allmogens fartyg.

Handeln på de Sydliga Östersjö-Provinserna upphör gemenligen med September månads slut, hvarefter handeln på Stockholm blifver så mycket lifligare med export af Spannmål, Brännvin, saltadt Färkött, samt import af Specerier m. m.

Tröskverken, som finnas vid nästan alla hemman, lemna tillfälle till en tidig export af spannmål.

Minut-handeln består uti försäljning till landets behof af specerier och alla slags kramvaror.

De köpmän, hvilka i större scala sysselsätta sig med denna handel, idka föga exporthandel, och i motsatt förhållande, de största exportörerna föga minut-handel.

De handlandes antal har i sednare tider och äfven under detta qvinnium ökat sig.

År 1827 utgjorde de handlandes antal 44, 1832 utgjorde de 50.

Hela antalet af Borgare uppgår nu till 258.

Då sammandrager öfver export och import numera icke vid Tullkammarna uppgöras, kan värdet å från staden utförda och dit införda effecter icke uppgifvas.

Handtverkarne, till antal och yrken, svara något nära emot Stadens behof deraf.

Likväl har en skicklig Murmästare här länge saknats, men då nästan hvarannan karl af allmogen kan mura, har man kunnat hjälpa sig Murmästare förutan, hvilket äfven är fallet vid den i Wisby under uppförande varande nya Hospitals- och Lazarett-byggnaden.

De handverkare som äro arbetssamma och hushållare, sakna icke god bergning af handtverket, ehuru allmogen vanligen icke anlitar andra än, Färgare, Urmakare, Kopparslagare, Guldsmeder och Hattmakare.

Det jordbruk, som af stadsboerna idkas, är ganska betydligt och åkarnarne närmast staden för det mesta af ypperlig beskaffenhet. — Den jordareal, som tillhör stadens område, utgör icke mindre än  $3,483\frac{1}{4}$  tunnland, hvaraf dock Hospitalet äger 1602, Stadsjordar 970, Kyrkjordar  $197\frac{1}{2}$ , såkallade fri-jordar 697 och Kronojord  $16\frac{3}{4}$  tunnland. Dock utgör mera än hälften af denna rymd, skog och beteshagar; föröfrigt skötes af stadsboer många lägenheter af närgränsande hemman.

Lin, Hampa, Tobak eller Färg-vexter odlas här icke, utan endast vanliga sädesslag och fodervexter; äfven inom stadens murar finnas Sädes-åkrar.

Trädgårds-skötseln drifves med förmån; i Berättelsen är förut omnämmt de på denna Latitud sällsyntare Frukt-trän, som vexas i staden, neml. Mullbärs- och Walnöts-trädet; under varma somrar gifver Vinrankan, vexande på kalljord i några trädgårdar, ganska goda och fullt mogna drufvor.

Det Garfveri för läderberedning på engelska sättet, som i staden varit anlagdt med betydlig kostnad, har icke förmånligt utfallit.

Sak-kännare tro att källvattnets kalkhaltiga natur har en menlig inverkan på beredningssättet efter denna metod. För öfrigt idkas Garfveri såsom skränäring, dervid förnämsta sysselsättningen utgöres af beredning för ägarens räkning af dertill inlemnade hudar och skinn.

Läder finnes till salu nästan i alla handelsbodas och en stor del af allmogen bereder sjelf läder till eget behof.

Två tobaksfabriker finnas i staden, hvarest dock icke snus tillverkas.

Då tillförseln af brännkol till staden mer och mer aftagit, samt priset derå stegrats, har, nära invid densamma, under förlidet år af 2:ne embetsmän blifvit uppsatt en kolugn, som innehåller 9 kub. famnar, där kol brännas af utmärkt god egenskap, och hvarvid dessutom erhålles något tjära och en betydlig quantitet trädsyra. Om denna sédnars förmånliga användande hafva likväl ägarna ännu icke erhållit tillförlitlig kunskap.

Nära staden finnas utom flera väderqvarnar fyra vattenqvarnar, 3:ne på stadens och en på södra häradets område, hvilka erhålla öfverfalls-vatten från en stor källa, som utspringer ur berget nära hafsstranden.

Inom staden finnas flera springkällor, som aldrig uttorka, men någon förmånlig verkan af deras lindrigt kalkblandade vatten, som flerstädes anses fördelaktigt för färgerierna, förmärkes dock icke på de härvarandes tillverkningar, som äro af vanlig beskaffenhet.

I Wisby finnes ett Gymnasium, 1 högre Lärdoms-skola med 2:ne apologist-klasser.

För barna-undervisningen är i staden väl besörjdt och med nit och omsorg vakas deröfver. Ett välgörande sällskap underhåller en skola efter Bell-Lancasterska methoden, der 120 fattiga gossebarn njuta fri undervisning. Uti en annan dylik Skola för bemedlade föräldrars barn af båda könen lemnas undervisning åt 80 à 90 barn.

Uti fruntimmers-samfundets fattig-skola undervisas 30 fattiga flickor, utom i läsa och skriva, äfven i sömnad; hvarförutan finnes en af borger-skapets inrättad Söndags-skola, hvilken genom frivilliga bidrag af stadsborne underhålles och flitigt besökes af handtverks-lärlingar och några gesäller.

Flere mindre privata Skolor finnas äfven, de flesta för flickebarn.

Länets hälsovård är concentrerad i staden, hvarest Hospitalet, Kurhuset och Lazarettet äro belägna, äfvensom apotheket, det enda i länet befintliga. Båda Provincial-läkarena äro boende i staden.

De fattigas antal inom staden är betydligt, och får staden stundom tillökning i deras antal genom af sig komma bönder, hvilka för en ringa penning inköpa någon gammal koja och efter kort tid med talrik barnskara falla staden fattigvård till last. En tillökning i fattig-antalet uppkommer äfven understundom utaf afskedade soldater vid garnisonen, deras hustrur och barn.

Arbetsförtjenst saknas icke, synnerligen under sommaren, då det ofta är brist på arbetare och dagsverkspriserna torde vara högre än i de flesta mindre städer. Till de fattigas understöd taxeras stadens innevånare, hvarförutan något litet af Tolagsmedlen tillflyter fattigkassan; dessutom mdelas årligen till Jul 1000 R:dr RGS., utgörande intresset af ett doneradt kapital.

Stadsboerna hade äfven de år, då matvaror voro i högt pris, förenat sig om en soppkokningsanstalt under vinter-månaderne, med en efter de fattigas omständigheter lämpad utdelning antingen gratis eller till nedsatt pris.

Till att befordra omtänka och sparsamhet bland den arbetande klassen har förutnämnda sällskap för välgörenhet år 1830 under sin garanti stiftat en Sparbank, hvaruti insatserna vid 1832 års slut uppgingo till 7000 R:dr, men har sällskapet ännu icke haft den tillfredsställelsen att den folkklass, för hvilken Sparbanken egentligen blifvit inrättad, till större antal deraf dragit fördel.

För ordning och säkerhet inom staden finnas Byggnads- och Brandordningar, öfver hvilkas efterlefnad handhållas.

För hamnen är särskild Hamn-ordning. Hamnen är för det mesta kringbyggd med trädquay.

En mindre prämhavn har nyligen blifvit omgifven med murad quay af kalksten och bälvirke. Stora hamnen har på flera ställen undergått betydlig reparation.

Staden har medelst en åtagen taxation sedan år 1817 bekostat en högst



betydlig reparation af dess stora och vackra Domkyrka så utvändigt som inuti, och på lika sätt bestridt anläggningen af en kyrkogård utanför staden, genom sin belägenhet och anläggningssätt både högtidlig och intagande; till det sednare bidrager mycket det åldriga bruket härstädes, att med blommor pryda sina anhörigas grafvar. Utom förenämnde arbeten vid kyrka och kyrkogård, hvilkas utförande uppgått till en summa af 9 till 10,000 R:dr B:co, hafva stadens innevånare förlidet år åtagit sig en förlängd taxation, för att invändigt reparera kyrkans stora kapell, hvilket lika med det inre af kyrkan är utfördt i en ren och enkel stil.

Wisby är den enda stad i norden som förvarar många och stora fornlemningar af 12:te och 13:de seklets byggnadskonst.

Några bland de i ruiner stående kyrkorna utmärka sig synnerligen genom ett ädelt och snillrikt byggnadssätt.

Ovedersägligen vore det en stor förlust om dessa vackra minnen genom tidens åverkan skulle gå förlorade, synnerligen då de med användande af icke betydlig kostnad kunna i sekler bevaras genom deras fasta byggnadssätt af bruten och huggen kalksten, och skulle nu befinnas i vida bättre skick än de äro, om icke menniskoåverkan å dem i förra tider hade åstadkommit den mesta förstörelsen.

Enligt ett Kongl. förordnande af den 18:de Junii 1810 äro de numera därför fridlysta. Af en Architect, som till följe af nådig befallning af 5:te Julii 1806, undersökte ruinerna, blef kostnadsförslag uppgjordt till nödiga reparationer; för att skydda dem från förstörelsen, och nådigt anslag af 666 R:dr 32 sk. Banko beviljades äfven förstnämnde år till utförandet af denna reparation, men då det hade försummats att inom behörig tid uppbära detta anslag, kunde Stats-Kontoret det icke utbetala till min företrädare, som kort efter dess tillträdande af embetet derå gjorde requisition.

I ekonomiskt afseende äro ruinerna äfven en fördel för staden, emedan de tillskyndat flera stadsboer en ökad inkomst af många resande, som endast hitkomma i ändamål att dem bese, och hafva de resandes antal med hvarje år ökat sig på det ångfartyg som under de sednare åren, med undantag af det innevarande, på bestämda tider besökt Wisby.

Stadens inkomster af hamn- och bropenningar, den Tolagen tillhörän-

de fattigvårdsafgiften; Mätare, Vägare, Kokhus, Barlast- och Brännpennin-  
gar, Tolag, Varfvet och Beckborg har utgjort:

År 1828 . . .	R:dr . . .	5,003
— 1829 . . .	— . . .	4,449
— 1830 . . .	— . . .	5,064
— 1831 . . .	— . . .	4,465
— 1832 . . .	— . . .	5,864
<hr/>		
Tillsammans R:dr		24,845

Wisby den 30 Augusti 1833.

Efter Nädigste Förordnande

**M. HOHENHAUSEN.**

**LARS HAMBRAEUS.**

**L. G. GARDELL.**



